

БІЛЕК

Погожого липневого дня пан Ігнацій зібрався в Ладижин до ветеринара. Войтек з товариства «Канікули в сідлі», що межувало з садом Кукулки, запряг Білека в старовинну бричку, яка знала кращі часи, і хоч уже розсохлася від старості й деренчала при кожному русі, наче калатайло, однак не стала від цього легшою. А як була незграбна, так незграбною і лишилася, і Білекові важко було тягти її, особливо на початку дороги з Кукулки до Ладижина. Пан Ігнацій сумно поглядав на кістки, що повипиналися в коня, і не наважувався дуже підганяти його, а тільки легенько стюбовав однією віжкою і промовляв: «Вйю!»

Ранок видався чудовий. Не дуже спекотний. Небо високе, яскраво-блакитне, як буває уже в серпні. Час від часу звідти, де Варшава, несучись високо в небі, припливала хмарка, вона була легенька, але сильний там угорі вітер крутив її і перекидав, наче важкого м'яча.

Зелень на деревах була ще свіжа, дуже інтенсивна і дуже тепла. Пан Ігнацій усе повторював: «Ото дідуньо гарно намалював би, хоч зелений колір не завжди йому вдавався».

У нього зелень завжди була надто насичена або надто бліда, надто темна або надто жовта. «Зелень важко малювати»,— сказав сам собі пан Ігнацій, дивлячись на ще світле листя на дубах, які zostалися подекуди в селянських садах від давніх тутешніх лісів.

Він добре пам'ятав цю дорогу ще з молодих літ, і хоч вона відтоді дуже змінилася, однак не вражала його своїми змінами: адже кожному з них він сам простежив. Спершу був пил, сипкий, наче попіл, а під час дощу непроїзне місиво; потім серединою дороги тяглася вузька смуга бруківки, на ній бричка без шин тряслася, мов у пропасниці; згодом бруківку заасфальтували, та асфальт викришувався і утворювались ями й вибоїни, вже краще було їхати м'якими узбіччями.

Однак тепер дорога була широка, зручна, деякі паркани трохи пересунули,— на думку пана Ігнація, це було негарно, але садочки обабіч дороги розкішно буяли, розрослися дерева, цвіли квіти,— і дорога все ж покращала. Будиночки обабіч теж не всі були гарні, але кущі бузку й жасмину закривали облуплені стіни, і цієї зеленої, теплої днини, спов-

Ярослав Івашкевич (нар. 1894 р.) — видатний польський письменник, громадський діяч, лауреат Державної премії ПНР (1952, 1954), лауреат міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» (1970), голова Спільки письменників Польщі, автор багатьох поетичних збірок, драматичних і прозових творів. Серед них історичний роман «Червоні щити» (1934), п'єса «Відбудова Блендмежа» (1951), повість «Дівчина і голуби» (1960). Найвідоміший твір Ярослава Івашкевича — роман-трилогія «Честь і слава» (1956—1965 рр.) перекладений українською мовою. Твори Я. Івашкевича неодноразово друкувались у «Всесвіті»; сам письменник робить надзвичайно багато для поглиблення взаємозв'язків між народами Радянського Союзу і Народної Польщі.

Оповідання «Білек» — з найновіших творів письменника.

неної пташиного галасу, вони здавалися світлими й щасливими.

На дорозі завжди було багато ластівок. Зараз вони видалися панові Ігнацію вгодованими й товстими, як жаби, і, хоч лет їхній був стрімкий і прекрасний, він подумав, що, може, й вони зимують в озерах і ставках під кригою.

Пана Ігнація трохи дивувало, що Білек не вітшається літньою погодою і ступає повільно й дуже неохоче. Його непокоїв стан здоров'я останнього коня, та хіба міг він бути інакшим? Білек був уже дуже старий.

Містечко раптом захопило його, ніби щось нове, але захоплювало саме те, що містечко мало такий вигляд, як завжди.

Вулиці були порожні, у геесі¹ стояло більше підвід, ніж автомашин, ластівки шугали тут так само, як і на дорогах, кульгавий собака, якого він знав давно, люто гавкав на коня й на бричку, дві баби лялися на подвір'ї занедбаній школи. Якесь жінка вискочила з-за паркана, стискаючи в руках палицю. «Стривай, стривай, я тобі покажу!», кричала вона, погрожуючи палицею. Усі дивилися в той бік, але нічого не побачили, крім білого з чорними латками собаки, що тікав, підібгавши хвоста. Яка була провина того собаки, пан Ігнацій не дізнався.

Старий у стилі ампір костюл, з півкруглими вікнами, спав у затінку високих лип. Напроти старовинна корчма, на воротах якої виділялась табличка «пам'ятка архітектури», виширялась розбитими шибками і засміченими сіньми з завжди розчиненими дверима.

У деяких садках стояли вкриті плодами яблуньки. Пан Ігнацій з задоволенням подумав, що цього року буде врожай на фрукти. В

¹ Скорочене від Gminna Spółdzielnia — волосний кооператив.

якомусь далекому курнику кудкудакала курка, мов колись, у кращі часи. Її сестра забрела на середину шосе й спокійно там греблася. Подекуди вже цвіли мальви, тут і там рожевіли «варшав'янки».

Повітря було легке. Ніби граючись, летіли перисті хмарки.

Пан Ігнацій мусив переїхати через усе селище. Тільки на другому кінці він звернув на бічну дорогу, до брами, біля якої червоніла табличка з написом: «Лікарня для тварин».

За брамою було невелике веселе подвір'я. З одного боку стояв будиночок лікаря, липи над ним саме відцвітали, і пахло пригорілим пряником. Навпроти стояло щось схоже на клуню з побіленими ворітьми. Ворота клуні були такі величезні, ніби мали перепускати слонів і мамонтів, а не статечних корів і невеликих польських коників.

Вїхали через браму, яка звичайно стояла замкнена на величезний висячий замок. Коло брами була платформа, що правила і за вагу. Молодий парубок випряг Білека. Вийшов лікар.

Білек стояв на платформі з похиленою головою, худий, шура й кістки. Нюхав розсипаний овес.

Ветеринар байдуже глянув на коня.

— Треба усипити його? — спитав він пана Ігнація.

— Та що ви, боронь боже. Я хочу, щоб ви подивились його.

— Та ж бачу. Ледве на ногах стоїть.

— Пане доктор, подивіться, що йому таке. Не хоче нічого їсти.

Лікар узяв Білека за ніздрі й поклав йому в рот руку.

— А що ви йому даєте? — спитав він.

— Що можу. Овес, ячмінь.

— Та що ви, пане! Хіба ви не бачите? Він не може нічого їсти. В нього немає зубів. У нього ясна розпухли.

— Так я й гадав, — лагідно сказав пан Ігнацій.

— Давайте йому подрібнений корм. Запарене борошно.

Лікар простяг Білекові розкриту долоню. Білек пошукав на ній чогось оксамитними ніздрями.

— Нічого не маю, — мовив ветеринар. — Що ж я тобі дам?

Білек легенько пирхнув у порожню долоню.

— Давно він у вас?

— Та років із двадцять, я прив'язався до нього.

— Вже недовго протягне, — сказав ветеринар.

— Гарний був кінь, — зітхнув пан Ігнацій.

— Усі ми були гарні, — засміявся ветеринар.

Глянувши на Білека, важко було сказати, що він колись був гарний. Біла шерсть у гречці. Скуйовджена грива злипла над лобом.

Ветеринар із співчуттям поплескав коня по горбатовому носі. Білек зворушливо роздирав біло-сірі оксамитні ніздрі. Пан Ігнацій хотів хоч чимось похвалитись.

— А які бабки! — мовив він.

— Наче в дівчини, — пожартував ветеринар. — Мабуть, шановний дідусь ще малював його.

— Ні, цього вже ні. Але схожих.

— У вас ще є кілька картин? — спитав ветеринар.

— Одна. Але яка!

Білек повеселішав, коли знову запрягли. Додому йшов жвавіше.

— Дурний ти, — засміявся пан Ігнацій, — думав, що я тебе на смерть везу. Їстимеш свої висівки чи запарене борошно. Зерна не зможеш.

Коли він зняв з Білека упряж, кінь ліниво попрямував до колодязя. Довго пив з корита, втягуючи воду оксамитними губами.

Ігнацій повторив давню гру, коли розпрягав Білека. Він давно не їздив і гадав, що Білек уже забув її. Але ж ні, все було, як і раніше.

Пан Ігнацій став на дверях стайні. Колись стайня була чудова, але тепер дах продірявився і лише одна загородка була більш-менш пристойна. У ній стояв старий Білек.

Отож пан Ігнацій зупинився у дверях спиною до подвір'я, а кінь поволі побрів від колодязя до стайні. Підійшов ззаду до пана Ігнація і злегка штовхнув його мордою в спину, проштовхнув у ворота і полентався до жолоба. Жолоб був порожній.

— Зажди, зажди,— промовив Ігнацій,— зараз дам тобі чогось м'якого. Бачите, він, бідолаха, не може вже гризти.

Пан Ігнацій, як звичайно самотні люди, говорив сам до себе, і навіть провадив сам із собою довгі розмови.

— Почекай, ось прив'яжу тебе, то вже не втечеш у мене.

Шодня, прив'язуючи Білека, пан Ігнацій повторював те саме, а кінь завжди знаходив спосіб відв'язатись, і як тільки починало смеркати, рушав на протилежний край Кукулки.

Колись Кукулка була великим фільварком, а тепер лишилося тільки зо два гектари землі навколо будинку. Між будинком і стайнею — «подвір'я», від ганку вся територія садиби спускалася вниз, а потім піднімалася, наче великий фартух, розмальований темним пурпуром буряків і ясними смугами салати. Через усю ділянку пролягала доріжка, яку колись давно посипали рінню і обсаджували квітами. А тепер уздовж неї росло всього кілька червоно-жовтих пихатих гайярдій і два лілові кушики дзвіночків. Стійкі рослини не піддавалися впливу часу і квітли, як колись. Далі, там, де «фартух» піднімався вгору, стояло кілька здичавілих черешень, дві яблуні, які вже нічого не родили, а з ними були зарості малини й барбарису, серед них — непотрібний «садовий» колодязь і дерев'яна огорожа. Та огорожа відділяла Кукулку від ділянки, проданої товариству «Канікули в сідлі», однак з того місця мало що було видно — бігові доріжки й кілька легких перешкод, установлених тут для аматорських стрибків. Там, у новій червоній цегляній стайні, стояло четверо сусідських коней.

Отож Білек, коли відривався з прив'язі (а йому завжди це вдавалося), ішов повільно, а вночі тупотів галопом до паркана і спинявся там, вдивляючись чи внюхуючись у ту кінську територію. Він чув перегукування тренерів, тупотіння коней і час від часу ляскання батога.

Панові Ігнацію було дуже прикро, що його коня так вабить усе те. Сам пан Ігнацій удавав, ніби не бачить отих «Канікул у сідлі», страшних мешканців рівнини, які тряслися на поганих конях, тамтешніх зухвалих парубків-конюхів. Тільки Войтек був трохи кращий, і допомагав панові Ігнацію доглядати Білека. Але той потяг його коня до давніх товаришів тривожив сон пана Ігнація і порушував його звичайне *far niente*¹.

Бо, маючи багато вільного часу, пан Ігнацій цілими годинами просиджував перед дідовою картиною. Це було вже останнє полотно з великої дідової спадщини, решту було спалено, розграбовано, а також продано на утримання фільварку Кукулки, де пан Ігнацій у скромній «хаті», невеликому будиночку, критому солом'яю, ще гаяв погожу літню

¹ Байдиккування (*ital.*).

й осінню пору, мучився в сльотаві зимові й весняні дні, зігрітий споми-
нами, й існував, іноді навіть усміхаючись до сонця. Цю останню карти-
ну великого художника намагалися придбати аматори і торговці, про-
понуючи дуже високі ціни. Але пан Ігнацій надто любив картину, надто
був прив'язаний до цього чудового залишку дідової спадщини, яку час
розтринькав без його найменшої участі.

Картина звалася «Купання коней» і, певно, зображала куточок
ставу в Кукулці й величезний шмат мазовецького неба, що зависло над
ставом і над кількома кіньми, які брьохалися в тому ставу. Коней було
п'ятеро, двоє — трохи віддалік — нахилившись, пили воду, двоє на пе-
редньому плані, гарний гнідий і ряба кобила з вигнутою шиєю, підняли
голови й наче прислухалися, а трохи збоку, зовсім на міліні стояв мо-
лодий вороний, тримаючи на загривку голого малого пастушка. І те-
пер, і завжди, сидячи перед дідовою картиною, пан Ігнацій замислю-
вався, в чому полягала музика того живопису. Бо картина грала. А
скоріше, звучала в ній одна й та сама нота, яка дзвеніла над польовим
простором і звучала разом з водою ставу, голим торсом хлопчика, вер-
бами на далекому березі й полотнищем неба, по якому пропливали спо-
кійні, гармонійні надвечірні літні хмарки. Замислювався над тим, у чо-
му полягала чарівність дідових картин, звідки з'являлася та постійна
нота, та *cantus firmus*, що звучала, як у мазурках Шопена. Бо мазурки
Шопена, такі розмаїті, такі різні, з такими химерними, переплутаними пе-
реходами через різні тональності і модуляції, мають один внутрішній
тон, який надає їм усім осінньої чарівності. Дідові картини об'єднувала
літня, з таким самим глибоким звучанням, мазовецька нота.

Саме вчора приїхала Гелена, нібито на відпочинок до дядька, але
з якимсь незнайомим молодим чоловіком, котрий відразу ж на початку
візиту спитав про славнозвісне «Купання коней». Пан Ігнацій відповів,
що картина є і в досить гарному стані, бо він завжди дбає, щоб у тій
кімнаті була однакова температура, звичайно дуже низька, бо він не
може опалювати кімнату взимку. Однак картина добре зберігається.
І він попросив Гелену показати гостеві картину. Сам він уже не мав
сили бути присутнім при банальному огляданні того, що становило са-
му сутність його життя, його спогадів, власне кажучи, всього його існу-
вання. Дурні запитання, стереотипні зауваження на тему «Купання
коней» були для нього просто нестерпні. Де дід бачив таких гарних ко-
ней? В Кукулці були колись такі гарні коні, арабські, англійські, дід
мав дуже пристойну стайню.

Пан Ігнацій сумно й лагідно всміхнувся. Адже це була та сама
стайня, де тепер стояв самотній Білек. Білек, кінь-пенсіонер, якого
лише зрідка використовували на підгортанні картоплі на городі. Та що
то за поле — кілька смужок картоплі, яку щороку садили на тому са-
мому місці. Ніяке підгортання не допомагало, картопля родила зав-
більшки з волосський горіх, і чим тут зарадиш?

Сьогодні Гелена разом із тим молодиком обійшла весь фільварок.
Вони ходили всюди, оглянули все, і це не забрало в них багато часу.
Зазирали навіть до стайні.

Нарешті, близько полудня, молодий чоловік зник, а о першій ста-
ра Кароліна подала їм обід. Гелена скидалася на метелика у своїй
простій сірій сукні, підперезаній попелястим шовковим поясом; у косах
її полум'янів польовий мак.

Коли сідали до столу, пан Ігнацій захоплено дивився на неї. 3

бульйону піднімалася пара й прикривала її обличчя, ніби вуалькою. Ігнацій простягнув до неї руки.

— Ти дуже добра, моя Гелено,— серйозно сказав він,— що провідала старого дядька.— І додав ще:— Старого й нудного.

— Мені здається, дядечку, що ви такий самотній. Ніхто про вас не пам'ятає. І мій святий обов'язок час від часу провідувати вас.

— Ти мила,— мовив пан Ігнацій,— але я вже звик до самоти. Тут тихо й спокійно. Для старого це добре, а ти, моя дитино, занудьгувала б.

— Атож,— підтвердила Гелена, поправляючи свій оригінальний мереживний комірець.— Дядечку, маю для вас пропозицію. Власне кажучи, це прохання. Я хотіла б провести у вас кілька тижнів...

Пан Ігнацій недовіриливо глянув на Гелену.

— Справді? Хочеш лишитись у мене? Це дуже мило з твого боку... Але ж тут немає ніяких вигод, кухня жакхлива... Що там та стара приготує! Та й нема з чого готувати, і товариства ніякого...

— Дядечку, товариства я маю досить і в Варшаві. А тут мені потрібний спокій. У наш час це найважливіше...

— Ну, а твоя контора?

— Я взяла відпустку на шість тижнів. Чотири мені належало, а ще два випросила... Дозвольте мені доглядати вас.

— А що скаже твій чоловік?

— Чоловік? Він поїхав рибалити в Сувальське й сидітиме там, поки не спіймає п'ятикілограмову щуку.

— Ну, то він довго сидітиме.

— Нехай якнайдовше. Від нього я теж повинна відпочити.

Гелена на день, на два, то добре. Але на шість тижнів?

«Вона, певно, чогось хоче від мене»,— подумав пан Ігнацій, підводячись із-за столу.

Гелена знову повернулася до дідової картини.

— Не можу надивитись. Як гарно, отой загадковий хлопець на коні. Якась така глибина...

Геленині визначення не відзначалися вишуканістю.

Після обіду пан Ігнацій пішов ще до стайні подивитися на Білека. Застав там Міхала. Білек лежав на соломі, це дуже занепокоїло пана Ігнація. Кінь ніколи вдень не лягав, іноді лише вночі.

Він подивився на свого господаря людським, промовистим поглядом. У його очах не було тривоги. Тільки якась болісна напруженість.

— Міхале, чому Білек лежить?

Міхал працював тепер у сусідів, у власника «Канікул у сідлі», але за звичкою завжди приходив до стайні в Кукулці. Бо ж старий пан Ігнацій сам не дав би тут ради.

— Не хоче їсти грису.

Міхал називав борозньо грубого помелу «грисом», це в нього лишилося від служби в російській армії. Пан Ігнацій не мав змоги й сили сам годувати Білека, особливо важко було добувати корм. Міхал так довго постійно годував Білека, що робив це наче механічно, а панові Ігнацію здавалося— він ладен був дати руку собі відрубати, що це так,— ніби сам один дбав про коня. І тому він не дуже привітно зустрічав Міхала в стайні. Однак цього разу зрадив, побачивши його, бо турбувався за Білека й хотів почути якісь слова розради. А Міхал, хоч і старий, зі своєю лагідною вдачею, веселими очима, усміхом, який не сходив з його тонких губів навіть за найгірших обставин, завжди

міг спрямувати думки пана Ігнація на щось веселіше. У нього були ще й інші засоби для цього, він мав постійні зв'язки з таємними самогонниками в навколишніх селищах і будинках і постачав панові Ігнацію найрізноманітніший самогон, що його виготовляли сусіди з цукру, з картоплі чи навіть із яблук.

Пан Ігнацій ще під час війни призвичаївся до самогону і часом шукав розради в алкоголі.

— Що йому, в лиха? — спитав пан Ігнацій.

Міхал зневажливо глянув на пана Ігнація, ніби таке запитання видалось йому дуже дурним.

— Чому той Вонсіцький (так звали ветеринара) не дав йому якихось ліків?

— У нього зубів нема, які ж йому можна дати ліки?

— А ще вночі ходить по саду.

— Не тільки вночі, — зауважив Міхал, — удень теж. Підходить до паркана й хвіртки дивитися, як наші коні бігають.

— Які «наші»? — роздратовано спитав пан Ігнацій.

— А там, у «Сідлі», в пана Мазуркевича.

— То в тебе вже є там «наші» коні?

— Я ж там працюю.

— Раніше в мене працював.

— І там, — зітхнув Міхал.

— І тепер ще працюєш.

— А скільки роботи коло здихляка? Йому вже небагато треба.

— Ти напоїв його?

— Він пив у Ладижині.

— А більше не хотів?

Міхал пустив запитання повз вуха й пильно глянув на пана Ігнація.

— А чи не позичили б ви нам оте сідло, що у вас в коморі?

— Яке сідло? — пан Ігнацій був захоплений зненацька.

— Ну, таке гарне. Воно саме підійшло б для молодого пана, котрий приїхав з пані Геленою.

— Який молодий пан?

— Хіба я знаю, який? Його звуть пан Себастьян.

Пан Ігнацій пам'ятав своє ще довоєнне сідло. Його зробив на замовлення лимар Тшецінський. Гарне було сідло. Його замовили відразу ж після смерті діда, коли Ігнацій мав багато грошей.

— То це він приїхав до ваших «Канікул у сідлі»?

— Авжеж, приїхав працювати в нас тренером. Він своє діло знає.

— Звідки він?

— А бог його знає, звідки. Напевно, з Варшави.

— Це отой, що приїхав з Геленою?

— Кажуть, він уже півроку ходить з пані Геленою.

— А чоловік?

— Що чоловік? Ви знаєте, як воно тепер. Шлюбу в костьолі не брали, то наче й не чоловік. Послала його машиною кудись рибалити. А сама на коні.

— Вона теж їздить?

— Сьогодні вперше тренувалася. Добре було б те сідло під неї...

— Ото завів — сідло та сідло.

Міхал поплескав Білека по кістлявому крупу.

- Зрештою, як хочеш,— погодився пан Ігнацій.
- Спи, Білеку, спи, тобі вже непотрібно ніяке сідло.
- Що ти верзеш! — обурився пан Ігнацій.
- А що ви думаєте? Йому вже недовго.

Пан Ігнацій раптом змінив інтонацію.

- Знаєш, Міхале, я давно нікого так не любив, як оцього коня.
- Любив чи не любив — однаково смерть забирає,— сентенційно виголосив Міхал і випростався.

Пан Ігнацій попрямував до виходу. Потім зупинився.

— Міхале! — покликав він.— Принеси-но мені те, що завжди. Гаразд?

— Гаразд, — погодився Міхал і по-змовницьки всміхнувся.— А скільки?

— Літрика вистачить,— сором'язливо сказав пан Ігнацій.

Потім повернувся і подався угору садом, від стайні до будинку. Дорогою він побачив Гелену, яка повільно йшла назустріч і видалася йому надзвичайно гарною. Висока, поважна, вона, немовби виконуючи якийсь обряд, сама несла над собою балдахін — червону парасольку.

— Добре, що зустріла вас, дядечку,— сказала вона, і на пана Ігнація війнуло жаром, наче від якогось розпеченого предмета,— бо питав пан Себастьян, чи може нас навідати пан Подлевський, той із Швейцарії. Він дружив із Себастьяновим батьком.

— Подлевський приїхав до Польщі?

— Так. Він щороку приїздить. У нього мати в Кракові...

— А чого він хоче від мене?

— Правду сказати,— наївно всміхнулася Гелена,— він хоче побачити «Купання коней».

— «Купання коней»? А звідки він знає, що картина в мене?

— Тобто як? Усі знають.

— А коли він хотів прийти?

— Він хотів тепер. Бо незабаром повертається до Варшави.

Гелена намірилася йти далі.

— Куди ти йдеш? — спитав старий.

— Тут є діра в паркані, дошка відсувається, так найкраще проходити до «Канікул».

— Ти все знаєш,— буркнув пан Ігнацій.

На розі садиби ще стояв останній з горіхів, що їх дід пана Ігнація привіз із Парижа. То був волоський горіх з особливо великими плодами і вузьким темним листям, що утворювало густу гриву, як на картинах сімнадцятого століття. Це було єдине таке дерево на всю Кукулку.

Під горіхом стояла стара залізна лавочка, схожа на ті, які можна побачити у фільмах, що відтворюють минулу епоху. Пан Ігнацій і Гелена, прямуючи до будинку, сіли на лавочці.

— Люба моя,— промовив пан Ігнацій, роздивляючись сонячні зайчики навкруги і навіть на сріблястій Гелениній сукні — їх утворювало проміння, пробиваючись крізь густе листя,— звичайно, я радий бачити тебе в Кукулці, ти приносиш із собою стільки всього...

— Не кажіть нічого, дядечку,— перепинила його Гелена,— бо для мене велика радість жити у вас. А коли я щось приношу, то це добре. Не можна так жити, як ви живете, без людей, без світу.

Пан Ігнацій засміявся.

— Люба моя,— повторив він,— не потрібні мені ані люди, ані світ.

Я вже старий. Невже ти не розумієш цього? Я прожив своє життя. Так чи інакше, байдуже, але прожив, більше нічого не переживу...

— Ви певні, що вже нічого не переживете? Хіба може настати така мить у житті, коли вже нічого не хочеться?

— Очевидно, може...

— Дядечку, ви не хочете купити собі нового коня? Посадити нові горіхи? А може, подивитися і на нові картини, а не тільки на одні й ті самі широкі прадідові пейзажі.

— Для тебе то «широкі прадідові пейзажі», а для мене — вершини нашого мистецтва; я в такій картині гублюся, зникаю, годинами можу просиджувати перед нею...

— Правду кажучи, я не розумію цього, — зітхнула Гелена і завченим рухом поправила зачіску й червону квітку на голові. — Дядечку, хіба вам не хочеться, наприклад, поїхати до Рима, до Парижа?

Ігнацій узяв Гелену за руку.

— Що ти вигадуєш? Старість це сон, заціпеніння. Мені хочеться спати, спати.

— Так недобре, дядечку, так не можна.

— Відчуваю таку порожнечу навколо. А ще гірше, що і в мені теж порожньо. Наче в stodолі перед жнивами...

— Але stodола може наповнитись. Збіжжям.

— Збіжжя тепер в'яжуть якось не так, не перевеслами.

Ігнацій підвівся. Гелена ще якусь мить сиділа. Знала, що гарно виглядає під тим горіхом, у сонячних зайчиках. Поміж темним листям виднілися великі тверді кульки зелених горіхів. Потім вона встала й пішла. До «Канікулів у сідлі». А пан Ігнацій важко побрів додому.

— Щось вона в тій гарненькій голівці комбінує, — сказав він сам до себе. — А де ж той Міхал? Тяжко мені.

У «сад» з будиночка виходив маленький дерев'яний ганок. Поміж стовпами ганку висіли вінки часнику, цибулі й грибів — сушилися. На балюстраді достигали помідори.

Пан Ігнацій піднявся на ганочок, сів на дірявому стільці й замислився. Перед ганком було щось на зразок круглого газону. Собаки зносили туди кістки й папірці. От і зараз коричневий Кручек обгризав якусь телячу шелепу.

«Де він її взяв?» — подумав Ігнацій.

До ганочка з землі вело кілька дерев'яних сходинок. Пан Ігнацій пригадав, що Білек, коли був молодший, приходив до ганочка по цукор. Він спритно піднімався на дві сходинки, а на третій зупинявся. Чекав. А потім делікатно брав оксамитними губами грудочку цукру.

Незабаром Ігнацій почув голоси біля головного входу. Йому не хотілося ворухнитись, але Гелена, збуджена і розум'янена, стягла дядька з дірявого стільця.

— Ходімо, дядечку, прийшов пан Подлевський.

У ідальні стояв високий, елегантний літній чоловік; волосся його вкривала сивина. Усе на ньому було закордонне. І голос його — хоча він і правильно говорив по-польському — теж був якийсь закордонний. А манера висловлюватись трохи штучна.

«У нас ніхто вже так не розмовляє», — подумав пан Ігнацій.

— Прошу ласкаво вибачити мені, що турбую вас тут, у вашому

Тускулі¹, який був притулком ще для вашого діда, коли він хотів відпочити після паризьких успіхів.

Панові Подлевському при словах «паризьких успіхів» так яскраво пригадався Париж, що він вимовив «пагизьких», хоч у інших словах «р» вимовляв правильно.

— Я дуже хотів би,— говорив він далі,— побачити ту знамениту картину вашого діда, яка ще, мабуть, є у вас.

Пан Ігнацій трохи очманів.

— Авжеж є,— мовив він,— висить у салоні.

Салоном пан Ігнацій називав за звичкою кімнату праворуч від сіней, поряд із його спальнею.

— Може, ви сядете,— озвався соковитим баритоном пан Себастьян. Ігнацій лише тепер зауважив його присутність і окинув поглядом. Себастьян був непристойно вродливий.

— То сядемо в салоні,— запропонувала Гелена,— перед картиною. Ходімо, будь ласка.

І вона, струнка, проворна, принадна, ніби вводячи у зачаровану країну, провела чоловіків через сіни в «салон», де висіла та картина.

Однак пан Подлевський не сів на канапі, а зупинився перед картиною й тільки стиха промовив:

— О!

Пан Ігнацій став біля Подлевського і ніби заново побачив «Купання коней». Відблиски призахідного сонця на шерсті у вороного коня, на гий торс хлопчика.

— Це справді дуже гарна картина,— сказав гість із Швейцарії,— і за розміром більша, ніж я гадав.

— Цінність картини не залежить від її розміру,— зауважив пан Ігнацій.

— Ну, все ж таки,— втрутився пан Себастьян.— І зверніть, будь ласка, увагу,— обернувся він до Подлевського,— як виписана шерсть

Пан Ігнацій відчув, як у ньому щось стислося від такого визначення. Але Гелена прихильно подивилася на непристойно вродливого молодика і всміхнулася йому.

«Холера,— подумав пан Ігнацій,— така усмішка для такої мильної чи олійної бульбашки. Хай йому біс...»

— Я хотів би купити картину,— звернувся до нього Подлевський,— і подарувати її убогій галереї в Познані. В них там немає картин вашого діда.

Погляд пана Ігнація упав на кущі за вікном. Там стовбичив Міхал і подавав йому умовні знаки. Пан Ігнацій знизав плечима.

— За цю картину я дам вам шістсот тисяч злотих,— сказав Подлевський.

Міхал за вікном помахав панові Ігнацію лівою рукою, а правою відгорнув полу халата, з-під якої визирнула велика пляшка. Більша за літр.

— Вибачте,— звернувся пан Ігнацій до Подлевського,— але я не маю наміру розлучатися з цією картиною.

— Але ж, дядечку...— мовила Гелена.

— Вісімсот тисяч,— накинув Подлевський.

¹ Тускул — стародавнє італійське місто, розташоване в мальовничій місцевості на південний схід від Рима.

— ...як багато можна зробити за такі гроші. Скільки коней купити, стайню відремонтувати.

— Білекові вже непотрібна нова стайня,— сказав пан Ігнацій і знову глянув на куші, де стояв Міхал, усе ще показуючи з-під халата пляшку самогону.

Пан Себастьян докинув і своє слівце:

— Дозвольте зауважити, що пан Подлевський, висуваючи цю пропозицію, дбає про інтереси суспільства. Для батьківщини буде збережено шедевр вашого діда і водночас цілком вирішено вашу матеріальну ситуацію, пане Ігнацію.

— Але ж я не хочу продавати цієї картини. Хочу зберегти її для себе. І моя матеріальна ситуація не вимагає ніякого вирішення.

— Це свого роду егоїзм,— посміхнувся пан Подлевський.

Пан Ігнацій відчув, що його проймає дроз. Скінчилося все нервовим сміхом, якого він не міг стримати. Тільки непомітно кивав Міхалові, щоб той заховався в кушах.

— Сьогодні страшенна спека,— мовив він,— і така дрібниця, як поїздка до Ладижина, надто стомила мене.

Тільки Гелена помітила нервові напруження пана Ігнація. Вона поклала йому руку на плече.

— Дядечку, тобі треба відпочити, і Білек хворий. Обміркуєш усе і скажеш мені. Ти ж знаєш, що я завжди хочу влаштувати все якнайкраще для тебе.

«Що — все?» — подумав пан Ігнацій.

Але от і пан Подлевський уже прощався з ним.

— Так буде найкраще,— сказав він.— Ми розмовлятимемо з пані Геленою.

— Звичайно, так буде найкраще,— втрутився на прощання вродливий пан Себастьян.

І вони пішли.

Гелена спинилася на порозі. Вона чарівно всміхнулася до дядька.

«Яка вона гарна»,— подумав Ігнацій.

Гелена вже перевдяглася. Була в довгій легкій сукні, кремовій із великими синіми квітами, що густішали донизу. Легкий вітерець із дверей ворухнув ту квітчасту кайму.

— Дядечку, все буде добре,— сказала Гелена і вийшла.

Пан Ігнацій ще якусь мить дивився на коней, що стояли у воді. Дві лінії похилених кінських ший у глибині картини не видалися йому зараз монотонними і не збіднювали картини — як він часто думав,— у тому паралельному нахилі ліній відчувалося скоріше настійне повторення, підкреслення втоми.

— Бідні коні, які вони стомлені.

Його кинуло в дроз, наче він уперше ковтнув огидного, але бажаного напою. Почував себе трохи ніби стривоженим і зі слъозами на очах торкнувся пальцями полотна картини. Полотно було звичайне, шорстке, вкрите фарбами.

— Скільки можна виразити, мажучи пензлем по полотні,— сказав він сам до себе. Рвучко відвернувся й від того руху раптом захитався і, щоб не впасти, швидко переступив з ноги на ногу.

— Що це зі мною?

Сонце зазірало у вікно, яскравим промінням освітлювало картину, показуючи всю глибину високого неба і водночас неприродність усього намальованого.

— Справжній, живий Білек значно кращий,— мовив Ігнацій сам до себе. І пішов до своєї кімнати.

Там уже стояв Міхал з пляшкою в руці.

Він звабливо й по-змовницькому посміхався.

— Чи ти здурів, вештаєшся у мене попід вікнами. У мене такі гості, а він заліз у куці й вимахує пляшкою.

— Я зовсім не вимахував,— пояснив Міхал,— а тримав її під халатом. І мені було приємно згадати, як я приносив вам різні речі.

— Різні речі! Згадав, сорок років тому! То був не самогон.

— Звичайно.

Пан Ігнацій узяв з полицки склянку і вихопив у Міхала пляшку.

— Вип'єш? — спитав він.

Міхал мовчки простяг руку, взяв склянку й випив одним духом. Потім обтер губи рукою і віддав склянку.

Пан Ігнацій налив собі. Сів на ліжку й випив той смердючий, терпкий трюнок. У нього запекло в стравоході, солодка млість розлилася по тілу. Він протягло застогнав.

— О-о-о-о...— І схилювся на подушку.

Чув, як вийшов Міхал. А потім уже нічого не чув.

Він поставив машинально пляшку і склянку біля ліжка, простягся й відчув, як пекуче тепло заповнює всю його істоту, і як чудесно відбирає в нього пам'ять, відчуття, усе. І все здається йому добрішим, радіснішим, ніж щодня.

Він провалився в темряву, але не відразу. Спочатку бачив у тій темряві обриси дідової картини, потім лінії і барви картини перетворилися в невиразну пляму,— то була кремова сукня і на ній сині квітки. А потім він виразно побачив обличчя матері, її тонкі стиснуті губи, почув трошки шепеляву мову, коли вона говорила сакраментальні слова: «Ігнацію, що ти витворяєш?» А ще згодом, лежачи в темряві, він усвідомив, що був нічим, що ніколи нічого не зробив (повстання не береться до уваги), нічого не звершив, і що все розпливається від нього в різні боки, наче фарба на воді, а він марно намагається схопити те щось, що крутиться навколо нього й називається життям, простягає руки й хапає повітря, з хрипінням втягає в себе той строкатий вир, що кружляє навколо його голови, вир блакитних хмар, синіх квітів і слів: «Дядечку, все буде добре», і що той вир кружляє чимраз швидше й затягає його кудись, несе, накриває чорним плащем. Він ще крикнув:

— Не хочу, не хочу!

Він лежав майже непритомний, зовсім розбитий тією склянкою самогону. Тільки через годину він налив собі другу.

Настала ніч, ніч, сповнена страждання і блаженства. Він нічого не пам'ятав, але відчував, що живе, його мучили болісні спазми, пекельні лещата стискали мозок — і водночас він радів. Йому здавалося, ніби він влаштував Подлевському знамениту каверзу.— Оце тобі, оце тобі,— повторював він, голосно сміючись, і бив кулаком по подушці. Згодом була ще одна склянка, після якої очі в нього стали рогом. Великі зелені плями миготіли перед очима.— Чому зелені? Звідки ця зелень? — питав він сам себе, а плями ширилися, пливли, перетворювалися на правильні великі кола, які оберталися все швидше й швидше. Після цього настала чорна ніч. У тій чорній ночі він ледве почув кроки, що наближались до ліжка.

— Пане,— сказав Міхалів голос,— я приніс іще пляшечку. Він почув, як денце пляшки стукнуло об підлогу, але не мав сили, щоб підвестися й налити собі.

Жахливе почуття цілковитої виснаженості, безсилля, поламаних кісток, і ще залишки свідомості, що бігали в мозку, мов миші.

— Миші,— промовив він,— миші, треба виловити мишей.

Але Міхал тільки струснув ліжко (а може, це йому лише здалося?).

— Пане, пане, вже настав третій день.

Ігнацій глухо застогнав, і знову над ним розпростерлася ніч, цього разу шаслива. Кам'яна, майже смерть.

Поволі, поволі вливався в ту ніч струмінь свідомості.

Він ворухнувся, хтось смикав його за руку. Очі не розплющувалися.

— Пане, ідіть,— чув він над собою,— подивіться. Пане Ігнацію.

Насилу розклепив повіки. Це був Войтек.

— Пане, ідіть,— кричав Войтек і плакав,— не спить, пане Ігнацію...

Ігнацій рвучко сів на ліжку.

— Що сталося?

— Ой, пане Ігнацію. Білек здох.

— Білек? — спитав Ігнацій.— Де?

— За огорожею, побачите. Поламав штахети...

— Які штахети?

— А ті... поламав, розпоров собі живіт і здох. Ой-ой-ой, ідіть, пане.

Пан Ігнацій схопився з ліжка, встромив ноги в капці й побіг.

Через сад униз, у зарості, протоптаним слідом; слід вів до пролому в штахетах, потрошених на друзки, а далі, за кілька кроків, у соснових заростях, на низеньких кущиках лежав труп коня. Після смерті він здавався величезним. Лежав у калюжі крові, притиснувши голову до землі. Кров цебеніла з горла й застигала темним струмком.

Пан Ігнацій став навколішки над головою коня. Поклав обидві руки на те єдине оксамитне місце між вухами, а потім нахилився і, гладячи оксамитні застигли ніздрі, поцілував його в лоб.

Войтек стояв і плакав.

— Він побачив, як пан Себастьян тренує коней, як ганяє їх на канаті по манежу, і хотів бігти до коней... І стрибнув на штахети... Поламав... На друзки... і відразу впав... щось у нього всередині тріснуло, бо кров полилася з рота і з носа. Що в нього тріснуло? Серце?

Пан Ігнацій підвівся й великими стрибками, мов шалений, побіг назад через сад. Ускочив у будинок, упав на крісло перед картиною «Купання коней» і аж засичав з переляку — картини не було.

Потім відчув він, що Гелена притуляє руку до його лоба, до голови, до обличчя. Крім того нічого не чув і не бачив.

А Гелена лагідно говорила:

— Дядечку, будь ласка, не хвилюйтесь. Мені так прикро бачити, що ви хвилюєтесь. Тепер ми купимо собі інших коней, білих коней, пристойну карету замість брички. Дядечку, ви тепер дуже багаті, я продала картину за мільйон злотих, тільки уявіть собі. Мільйон злотих! Відбудуємо дім, відбудуємо стайню. Себастьян керуватиме «Канікулами в сідлі», треба йти в ногу з часом, так буде добре... найкраще...

І гладила пана Ігнація по голові.

— Найкраще... Без Білека? — промовив він.